

РОЗДІЛ XII. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК [340.12:316.3]:004.056

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.39>

БУТТЯ СУСПІЛЬНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ СВІТОГЛЯДНО-ЦІННІСНІ ЗАГРОЗИ

Базасєв О.Д.,
*аспірант III курсу кафедри філософії
ДВНЗ Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого»
ORCID: 0009-0004-1869-815X
e-mail: o.d.bazayev@nlu.edu.ua*

Базасєв О.Д. Буття суспільної правосвідомості в інформаційному просторі України: сучасні світоглядно-ціннісні загрози.

У статті розглянуто традиційну концепцію правосвідомості у контексті викликів інформаційного суспільства, вказано на її невідповідність реаліям, де правова ідеологія формується під впливом поверхневих та швидкісних оціночних суджень, породжених «кліповим мисленням», а правова психологія – під впливом маніпуляцій емоціями. Обґрунтовано необхідність адаптації філософсько-правової сутності поняття правосвідомості «людини інформаційної», сформованої під впливом електронних комунікацій.

Здійснено аналіз трансформаційних процесів правосвідомості, спричинених безпековими загрозами сучасного інформаційного простору України в умовах російсько-української війни. Виділено ключові деструктивні фактори, такі як цілеспрямована дезінформація, кібератаки та технологія дипфейків, які призводять до виникнення деформацій правосвідомості, зокрема правового нігілізму, інфантилізму та правової дезорієнтації. Проаналізовано, що ці загрози мають на меті не лише зміну правової ідеології, але й психологічну дестабілізацію суспільства та підірив довіри до державних інститутів.

Визначено, що найбільшу загрозу для правосвідомості у інфопросторі України несе неперевірений та маніпулятивний інформаційний цифровий контент.

Визначено правову прогалину у національній системі протидії інформаційним загрозам, що полягає у фокусуванні правових механізмів держави переважно на технічному захисті інфраструктури, залишаючи без належної уваги протидію ідеологічним інформаційним впливам, які спричиняють деформації правової свідомості. Обґрунтовано, що використання дипфейків є прямим викликом здатності суспільства диференціювати правду від брехні, що руйнує цілісність як індивідуальної, так і колективної правосвідомості.

Зроблено висновок про необхідність розробки та впровадження національної стратегії захисту суспільної правосвідомості громадян від маніпулятивного впливу на правосвідомість. Наголошено на важливості міждисциплінарного дослідження безпекових механізмів та розвитку інформаційно-правової культури й критичного мислення громадян як фундаментальних інструментів протидії негативним трансформаціям у правосвідомості громадян України.

Ключові слова: суспільна правосвідомість, інформаційний простір, безпекові загрози, дипфейк, кібератака.

Bazayev O.D. The existence of legal consciousness in the information space of Ukraine: modern ideological and value threats.

The article examines the traditional concept of legal consciousness in the context of the challenges of the information society, indicating its inconsistency with reality, where legal ideology is formed

under the influence of superficial and rapid evaluative judgments generated by «clip thinking», and legal psychology - under the influence of emotional manipulation. The need to adapt the philosophical and legal essence of the concept of legal consciousness of the «information person», formed under the influence of electronic communications, is substantiated.

The analysis of the transformation processes of legal consciousness caused by the security threats of the modern information space of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war is carried out. Key destructive factors are highlighted, such as targeted disinformation, cyberattacks and deepfake technology, which lead to the emergence of deformations of legal consciousness, in particular legal nihilism, infantilism and legal disorientation. It is analyzed that these threats are aimed not only at changing legal ideology, but also at psychologically destabilizing society and undermining trust in state institutions.

It is determined that the greatest threat to the legal consciousness in the infospace of Ukraine is posed by unverified and manipulative information digital content.

A legal gap in the national system of countering information threats is identified, which consists in focusing the legal mechanisms of the state mainly on the technical protection of the infrastructure, leaving without due attention the counteraction to ideological information influences that cause deformations of legal consciousness. It is substantiated that the use of deepfakes is a direct challenge to society's ability to differentiate truth from lies, which destroys the integrity of both individual and collective legal consciousness.

The conclusion is made about the need to develop and implement a national strategy for protecting the public legal consciousness of citizens from manipulative influence on the legal consciousness. The importance of interdisciplinary research into security mechanisms and the development of information and legal culture and critical thinking of citizens as fundamental tools for countering negative transformations in the legal consciousness of Ukrainian citizens is emphasized.

Key words: public legal awareness, information space, security threats, deepfake, cyberattack.

Постановка проблеми. В умовах гібридної війни, яку веде РФ проти України, інформаційний простір перетворився на критично важливу сферу протистояння. Його вплив не обмежується лише військово-політичною сферою, але й глибоко проникає у соціально-правове поле, зумовлюючи радикальні трансформації, а часто і деформації правосвідомості українських громадян.

Попри значну кількість робіт, присвячених впливу інформаційного середовища на індивідуальну та суспільну правосвідомість, залишається недостатньо опрацьованим питання системного взаємозв'язку між конкретними інструментами кіберзагроз (як-от дипфейк, алгоритмічна маніпуляція) та структурними елементами правосвідомості. Наукова новизна нашого дослідження полягає у визначенні безпекових загроз у інфопросторі України та їхнього впливу на формування правового нігілізму.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки дієвих механізмів інформаційно-правового захисту на рівні державної політики, програм підвищення медіаграмотності, спрямованих на формування засад сталої правосвідомості, для освітніх установ та комунікаційних стратегій для спростування фейків у інфопросторі України.

Мета дослідження полягає у системному та міждисциплінарному аналізі впливу безпекових загроз сучасного інформаційного простору України, таких як дезінформація, дипфейки та кібератаки, на появу деформацій у правосвідомості особистості та українського суспільства в цілому, а також у визначенні правових прогалин та формулюванні пропозицій щодо вдосконалення механізмів захисту вітчизняного інфопростору від негативних впливів.

Стан опрацювання проблематики. У вітчизняному філософсько-правовому науковому дискурсі правосвідомість традиційно розглядається як система правових знань, почуттів, оцінок і настанов, що формують ставлення особистості до права і регулюють її суспільну поведінку. Однак ця концепція сформована в доцифрову еру і потребує адаптації до умов мережевого суспільства, де правові знання часто замінюються поверхневими, фрагментарними та швидкісними оцінками правових явищ чи подій, які формуються на основі «кліпового мислення», а почуття – маніпульованими емоціями. Сучасні іноземні науковці: Д.Л. Байман, Ч. Гао, К. Мезерол, В. Субрахманян та вітчизняні дослідники: І. Бінько, О. Буньківська, Т. Дунаєва, Ю. Калиновський, Д. Куковинець, А. Луцький, О. Литвиненко, К. Остапко, В. Потіха, О. Солодка, Т. Француз-Яковець, В. Шугало та ін., – присвячують свої наукові розвідки аналізу впливу інфопростору на правосвідомість гро-

мадян України та безпековим загрозам через інформаційну війну, детально описують технології поширення дезінформації та пропаганди, які сприяють виникненню деформацій правосвідомості. Проте, як правило, дослідження фокусуються на загальній інформаційно-психологічній безпеці, залишаючи поза увагою специфічний вплив на правові орієнтири індивідів. На наш погляд, існує недостатня увага до системного та міждисциплінарного дослідження філософів, правників, психологів, медійників та IT-фахівців щодо вивчення безпекових загроз та розробки конкретних механізмів мінімізації деструктивного впливу інформаційного простору саме на знаннєво-емоційну складову (правового характеру) суспільної правосвідомості громадян України в умовах інформаційної війни.

Емпіричною базою нашого дослідження постає аналіз законодавчої бази у сфері інформаційного права свідчить про визнання на національному рівні необхідності правового регулювання інформаційного простору в Україні, що доводить прийняття Закону України «Про Національну програму інформатизації» [1], визнання інформаційної безпеки найважливішою функцією держави, справою всього українського народу в Конституції України (ст. 17) [2], а також затвердження Стратегії кібербезпеки України [3]. На практиці правові механізми захисту переважно зосереджені на технічній безпеці даних та інфраструктури, а також на криміналізації кіберзлочинів. Питання захисту суспільної свідомості та правосвідомості, зокрема від неправомірних впливів, за винятком норм про наклеп чи образу, залишається на рівні загальних положень про права людини, що демонструє правову прогалину у протидії когнітивним інформаційним загрозам, які спричиняють деформації правової свідомості громадян України.

Виклад основного матеріалу. Для визначення меж національного інформаційного простору України приймаємо ключові атрибути, визначені О. Бунківською у дисертаційному дослідженні, серед яких: територіальна екстенсивність (забезпечення доступу до контрольованих державою інформаційних каналів для переважної більшості громадян), системна впорядкованість (формування та постійна підтримка єдиного національного медіа-тексту) та висока інтенсивність комунікаційних процесів [4, с. 10]. Традиційно, під національним інформаційним простором розуміємо «всю сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави. До них відносять потоки, що формує преса, електронні ЗМІ, та які циркулюють в інформаційних мережах тощо» [5, с. 6].

Сучасне бачення інформаційного простору виходить за межі сфери функціонування традиційних медіа і охоплює не лише інформацію, але й технології, інфраструктуру та комунікаційні процеси. В Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» поняття «інформаційний простір» ототожнене з поняттям «кіберпростір» та визначається як «віртуальне середовище, що надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних» [6].

Більш того, О. Солодка звертає увагу на розуміння того, що сучасна цифровізація інфопростору – це розширення сфери електронних технологій, що включає оснащення фізичного світу цифровими пристроями та налагодження інтегрального електронного зв'язку між ними. Результатом цього є народження кіберфізичного простору – нової реальності, яка об'єднує віртуальне та фізичне, і для якої ще не розроблено адекватного тлумачення [7]. Таке бачення створює виклики для національного регулювання у сфері інфопростору. Відповідно, країни мають шукати варіанти для адаптації законодавства для захисту від негативних впливів на правосвідомість громадян. Заплутане речення

Таким чином, сучасний інформаційний простір України – це злиття інформації, технологій та соціальної комунікації у глобальній мережі, де більше немає звичних кордонів та обмежень сфер впливу на індивідуальну та суспільну правосвідомість громадян. Якщо ми асоціюємо інфопростір держави з комунікаційним простором, до якого залучені її громадяни, то до нього слід долучити і 5 752 670 громадян України, які у статусі біженців, внаслідок повномасштабного вторгнення РФ перебувають у різних країнах світу [8]. Залучення цих громадян до інформаційного поля країни перебування, створення численних груп співвітчизників у соцмережах та активна діяльність українських блогерів розмиває межі інфопростору України та унеможливорює впровадження інформаційних обмежень. Така ситуація несе потенційні можливості для різновекторних трансформацій правової свідомості та безпосереднього впливу пропагандистського контенту РФ на правосвідомість українських громадян.

З іншого боку, серйозною проблемою є прагнення держави до гіперконтролю в інформаційному просторі, зокрема шляхом впровадження систем моніторингу та блокування інфоресурсів у медіапросторі України, що потенційно суперечить міжнародним стандартам прав людини та приватності. Так, за дослідженням міжнародного німецького медіаресурсу Deutsche Welle, національний телемарафон «Єдині новини», запроваджений як інструмент інформаційної безпеки та протидії пропаганді в умовах повномасштабної війни, став предметом гострої критики з боку громадянського суспільства через монополізацію інформаційного простору та звинувачення у безпрецедентному державному контролі, що засвідчено навіть у звітах Держдепартаменту США. Незважаючи на значне державне фінансування, аудиторія та довіра до марафону різко скоротилися: з 25% до менш ніж 8% у 2024 р., а довіра впала майже вдвічі (з 69% до 36%). Значна частина глядачів пояснює це відсутністю балансу альтернативних думок, провладною позицією та надто оптимістичним тоном. Суттєве домінування представників влади в ефірі та непрозорість використання бюджетних коштів викликають питання щодо ефективності марафону та його відповідності демократичним стандартам, піднімаючи проблему самоцензури та використання його як інструменту політичної лояльності, а не лише інформаційного захисту [9]. З вищенаведеного можна дійти висновку, що держава обмежує деякі права людини, зокрема право на вільний доступ до інформації. Більш того, такі процеси обмежують права суб'єктів інфопростору: медіа, громадських організацій та звичайних громадян, зменшуючи їхню здатність комунікувати та вільно отримувати інформацію. Такий вплив може трансформуватися у підлив віри у справедливість державних і правових інститутів, посилюючи правовий нігілізм. З метою визначення ланки, яка несе найбільші потенційні загрози правосвідомості громадян України, інфопростір сьогодення доцільно структурувати за трьома компонентами: інформація, комунікаційні технології та канали взаємодії. З огляду на комунікативну природу правової свідомості, найбільші загрози деструктивного впливу на правосвідомість громадян України несе перший компонент, особливо та його частина, що включає цифровий контент, створений користувачами соцмереж за допомогою технологій штучного інтелекту, через наявність неперевіреної та маніпулятивної інформації, яка впливає на ціннісні орієнтири та установки громадян щодо сприйняття права.

Інформаційний простір комплексно формує правосвідомість сучасної людини. Його вплив охоплює всі структурні елементи правосвідомості: когнітивну, емоційно-ціннісну та поведінкову. А. Луцький підкреслює: якщо змінюється один елемент правосвідомості, наприклад, рівень знань, це обов'язково тягне за собою зміни в інших: ціннісних орієнтирах чи правовій поведінці [10]. Саме тому правосвідомість людини цифрової доби слід розглядати як нову якість традиційної правосвідомості, сформовану під впливом електронних комунікацій та правової рефлексії у мережевому інформаційному середовищі, яке немає національних та безпекових меж. Її структурні елементи – правові знання, почуття та настанови – зазнають впливу, який може бути як позитивним, так і негативним. Позитивні впливи проявляються в адаптації українського інфопростору до цифрового права через електронний суд, документообіг, цифрові платформи, державні застосунки та вебпортали електронних послуг, що підвищує правову грамотність та доступність юстиції, активує правову поведінку громадян.

В умовах російсько-української війни, ареною якої є інфопростір України, вважаємо за доцільне зосередитися саме на безпекових загрозах демократичним трансформаціям правосвідомості особистості. Цілеспрямований інформаційний вплив здатен призвести до правового нігілізму, правового інфантилізму та правової дезорієнтації як окремих громадян так і частини суспільства. Враховуючи таку ознаку особистості інформаційного суспільства як агентність та інтерактивність, поширення негативного впливу медіаконтенту та наративів, породжених деформованою правосвідомістю, може безконтрольно масштабуватися та нести загрози національній безпеці української держави.

На думку Т. Француз-Яковець, сучасне інформаційне суспільство кардинально відрізняється від попередніх соціальних формацій зростанням обсягів інформаційних потоків та технічних засобів їхнього поширення, що генерує нові правові та етичні колізії, інтеграційні процеси та глобалізація посилюють цей вплив на динаміку інформаційної культури та еволюцію самого інформаційного суспільства. Дослідниця звертає увагу, що інформаційна культура особистості базується на її інформаційно-правовій культурі, яка формується під безпосереднім впливом правосвідомості [11, с. 43]. Тенденція до маніпуляцій у інформаційному просторі становить критичну загрозу в умовах воєнного часу, дезінформаційні операції, спрямовані на дестабілізацію правопорядку,

підрив довіри до державних інститутів та маніпулювання суспільною думкою, мають небезпечний потенціал для посилення деформацій правосвідомості громадян України.

Ю. Калиновський, аналізуючи інфопростір України початку XXI сторіччя, констатує наявність позитивних змін та звертає увагу на яскраво виражену політичну заангажованість вітчизняних ЗМК, некоректне використання рекламних матеріалів та гонитву за сенсаціями негативного (антиправового) забарвлення [12, с. 250]. Слід зазначити, що ці негативні тенденції зберігаються і у сучасному вітчизняному інфопросторі, створюючи потенційні можливості для маніпулятивного впливу на правосвідомість українців. Так, В. Шугало, у дослідженні 2024 року щодо впливу цифрових технологій на формування правосвідомості громадян України робить висновок, що комерційна перенасиченість контенту, фейкові новини, замовна діяльність «інфлюєнсерів» та організовані інформаційні напади можуть підривати довіру суспільства до правової системи та викривляти його уявлення про справжній стан правової реальності [13].

На думку К. Остапко, вирішальне значення у забезпеченні правового поля та ресурсного фундаменту у протидії інформаційній небезпеці у інфопросторі України повинна мати держава через розробку та адаптацію правової бази, фінансування програм, спрямованих на інформаційну безпеку та кіберзахист, координації та розбудови національної системи кібербезпеки [14]. Можна додати, що особливої уваги потребує розробка національної стратегії у сфері захисту правосвідомості громадян від маніпулятивного впливу в інфопросторі.

Як зазначає Т. Дунаєва, інтенсивне зростання кіберзлочинності та кібертероризму несе пряму фінансову та фізичну загрозу, проте, на нашу думку, в річищі негативних трансформацій правосвідомості особистості та суспільства в цілому, кіберзагрози становлять не меншу, а можливо й глибшу, небезпеку. Масштабні та цілеспрямовані кіберзлочини, особливо в умовах воєнного стану, підривають ключові ціннісні та регулятивні основи суспільства. Зростання кількості кібератак у інфопросторі України (з майже 800 у 2020 році понад у три рази у 2022 році), спричинене агресією РФ, має критичні наслідки для правосвідомості громадян. По-перше, кібернапади мають за мету руйнування довіри до владних інститутів: через атаки на критичну інфраструктуру (енергетику, логістику, зв'язок) та державні реєстри/бази даних вони створюють відчуття вразливості та безсилля у громадян України перед обличчям невидимої загрози. Це викликає правовий нігілізм у вигляді недовіри до здатності держави захистити базові права і безпеку громадян, руйнуючи таким чином одну з фундаментальних складових правосвідомості довіру до права. По-друге, кібератаки сприяють деформаціям сприйняття цінності закону через малу кількість вироків у сфері ІТ-злочинів (близько 100 у 2020 році) [15, с. 173] або заочне покарання кіберзлочинців, на підставі цього у суспільстві формується зневіра у невідворотності правової відповідальності. По-третє, випадки технологічного тероризму, наприклад, загроза водопостачанню, ситуація з енергопостачанням Запорізької АЕС, «мінування» інфраструктури та потягів Укрзалізниці, заклики залишати Київ через неможливість запуску опалювального сезону тощо, тобто у ситуаціях, коли злочини можуть безпосередньо загрожувати життю та здоров'ю великої кількості громадян, створюють у свідомості індивідів відчуття паніки, хаосу та правової аномії. Це «вимагає» від правосвідомості особистості відповідної адаптації до умов, коли межі між «традиційним» та «цифровим» терором стираються. Поєднання бойових дій з кібератаками створює постійний психологічний та інформаційний тиск, який вимагає від громадян удосконалення власної інформаційно-правової культури та посилення критичного мислення як інструментів захисту правосвідомості від трансформацій.

Д. Куковинець звертає увагу на процес трансформації функцій соціальних мереж від демократичної комунікаційної платформи до простору, у якому великий обсяг неперевіреної інформації. Такий стан соцмереж авторка характеризує як «редакційний вакуум» з нечіткими межами істини та фальші, що, на нашу думку, є фундаментальною загрозою для правосвідомості громадян. Визначення «редакційного вакууму» відповідає, на наш погляд і характеристики інформаційного простору України. Особливу небезпеку для правосвідомості, на думку дослідниці, становить дідфейк – медіаконтент, синтетично створений за допомогою технологій штучного інтелекту. Дідфейк, маючи універсальний характер, стає потужною інформаційною зброєю, що несе руйнівний потенціал як на рівні національної безпеки, так і індивідуальної правосвідомості особистості [16].

Дезінформації у правовій сфері є особливо небезпечними, оскільки вони не просто стають інструментом поширення неправдивих фактів, а цілеспрямовано дискредитують правові інститути. Наприклад, фейки про «таємні судові рішення», «оманські», «стамбульські» домовленості або

«корумповані схеми» серед правоохоронців та працівників ТЦК, навіть будучи спростованими, залишають у масовій свідомості стійкий емоційний слід та підривають легітимність державних органів та повноважних осіб. Технології дипфейків додають новий рівень загрози, роблячи фальсифікацію юридично значущих подій, наприклад, «заяв» посадових осіб, які можуть майже не відрізнятися від реальних. Неконтрольоване циркулювання неправдивої інформації: дезінформація, дипфейки, зловмисне використання інформації, – підриває здатність індивіда до критичної оцінки фактів, що є підґрунтям для деформацій правосвідомості. Погоджуємося із твердженням Д.Л. Байман, Ч. Гао, К. Мезерол та В. Субрахманян, що масове впровадження технології дипфейків є прямою загрозою для репутації демократичних суспільств [17]. Особливо небезпечним є вплив цих загроз у інфопросторі України, як демократії, що формується в умовах збройного та інформаційного протистояння з РФ.

Слід визнати, що використання дипфейків у інфопросторі України має деструктивний вплив на індивідуальну та колективну правосвідомість. На особистісному рівні дипфейки створюють умови для суспільно небезпечної діяльності, що має прямі наслідки для правової безпеки через криміналізацію цифрового простору. Технологія дипфейку сприяє шахрайству, кібербулінгу, «фальсифікації особистості» (підроблення образу особи). Ці дії не лише є злочинами, але й формують у жертв та суспільства страх і недовіру до цифрового середовища, відчуття правової неспроможності, правового нігілізму, перешкоджаючи формуванню повноцінної інформаційно-правової культури та правосвідомості особистості. Відбувається руйнація колективної правосвідомості через поляризацію та розкол суспільства, дискредитацію лідерів, що заважає суспільному консенсусу щодо основних правових та політичних цінностей. Дипфейкові кампанії можуть використовуватись для легітимізації війни та заколотів, спотворюючи правове та моральне обґрунтування військових дій в очах як власного, так і міжнародного суспільства. Таким чином, дипфейки є прямим викликом здатності суспільства диференціювати правду від брехні, створюючи простір для маніпулювання громадською думкою та підтримки екстремістських наративів, що в кінцевому підсумку руйнує цілісність та стійкість правосвідомості.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що в умовах війни інформаційний простір України стає критичною сферою, яка попри позитивні фактори впливу на правосвідомість, залишається ключовим елементом інформаційної війни через потенційні можливості деструктивного впливу інформаційного контенту на індивідуальну та суспільну правосвідомість громадян. Стрімка діджиталізація інфопростору, перехід до мережевого суспільства з фактичною відсутністю кордонів національного інфопростору створили правосвідомість, яка особливо вразлива до цілеспрямованого інформаційного впливу. Ключовими деструктивними факторами для розвитку суспільної правосвідомості є неконтрольований цифровий контент, поширення фейків, дипфейків та кібератак, які підривають довіру до правових інститутів, призводять до зниження рівня правових знань, що неминуче спричиняє деформації в ціннісній та поведінковій сферах, посилюючи ризики виникнення правового нігілізму. Основним напрямом державної політики у сфері правової регуляції інфопростору України є зосередження не лише на технічному захисті інфраструктури, криміналізації кіберзлочинів та спроб демонополізації інфопростору, необхідна комплексна національна стратегія захисту правосвідомості громадян України, що передбачає зміни законодавства, підвищення рівня критичного мислення, правової культури та медіаграмотності українців, яка включає розробку дієвих механізмів протидії новим цифровим загрозам і спростуванню дезінформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20/ed202> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
3. Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 14.10.2025).

4. Буньківська О.В. Інформаційний простір: соціокультурна сутність, стан та проблеми функціонування в Україні: автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01. Київ, 2009. 22 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0409U003490> (дата звернення: 15.10.2025).
5. Литвиненко О.В., Бінко І.Ф., Потіха В.М. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України: монографія. Київ: ІМВКУ ім. Т. Шевченка, 1998. 145 с.
6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.17 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
7. Солодка О.М. Інформаційний простір держави як сфера реалізації інформаційного суверенітету. *Інформація і право*. 2020. № 4(35). С. 39–46. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.4\(35\).221216](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.4(35).221216) (дата звернення: 15.10.2025).
8. Ситуація з біженцями в Україні. *Портал оперативних даних УВКБ ООН*. URL: Ситуація з біженцями в Україні (дата звернення: 17.10.2025).
9. Бурдига І., Шепелева А. Вічний телемарафон: навіщо Київ витрачає сотні мільйонів. *Deutsche Welle*. 29.10.2024 р. URL: <https://www.dw.com/ru/vecnyj-telemarafon-zacem-kiev-tratit-sotni-millionov/a-70627394> (дата звернення: 17.10.2025).
10. Луцький А.І. Правосвідомість юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 50–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2014_2_7 (дата звернення: 17.10.2025).
11. Француз-Яковець Т.А. Інформаційно-правова культура як необхідний елемент формування сучасного інформаційного суспільства. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. Вип. 2. С. 41–45. URL: <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/download/19/16> (дата звернення 14.10.2025).
12. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: монографія. Харків: Право, 2008. 288 с.
13. Шугало В.М. Формування суспільної позиції та правосвідомості за допомогою цифрових технологій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 808–810. URL: http://lsej.org.ua/11_2024/198.pdf (дата звернення: 17.10.2025).
14. Остапко К.С. Основні тенденції забезпечення інформаційної безпеки держави. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.)*. Харків: Право, 2023. С. 288–291. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19740/1/konf_NBU-2023.pdf (дата звернення: 14.10.2025).
15. Дунаєва Т.Є. Кіберзлочинність та кібертероризм як загрози національній безпеці України і інформаційній сфері. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.)*. Харків: Право, 2023. С. 207–210. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19740/1/konf_NBU-2023.pdf (дата звернення: 14.10.2025).
16. Куковинець Д.О. Використання технології deepfake для створення та поширення зображень порнографічного характеру: до питання кримінально-правової заборони. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.)*. Харків: Право, 2023. С. 223–232. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19740/1/konf_NBU-2023.pdf (дата звернення: 14.10.2025).
17. Daniel L. Byman, Chongyang Gao, Chris Meserole, and V. S. Subrahmanian. Deepfakes and international conflict: research report. Brookings. 2023. 20 p. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2023/01/FP_20230105_deepfakes_international_conflict.pdf (дата звернення: 14.10.2025).